

РЕЦЕНЗІЇ ТА ОГЛЯДИ

© Валерій КАПЕЛЮШНИЙ

ФРОНТОВІ ЛИСТИ ЗНАЙШЛИ СВОЇХ АДРЕСАТІВ

[Рецензія на: Непрочитані листи 1941-го...: дослідження, документи, свідчення / Ін-т історії України НАН України, Меморіальний комплекс «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»; редкол. Л.В. Легасова (керівник проекту) та ін. – К.: Аеростат, 2012. – 504 с.]

Упродовж останніх десятиліть вивчення історії Другої світової війни невпинно дрейфує від макро- до мікроісторичних досліджень, які дають змогу заповнити наявні лакуни в подієвому полотні, дозволяють формувати цілісний наратив про останню всепланетарну катастрофу. Центральним об'єктом наукових праць дедалі частіше стають не політичні чи військові події, а «пересічна» людина, її стратегії виживання, думки, мрії, сни, сподівання, повсякденне життя – словом, усе, що ми називаємо історичною антропологією. У цьому процесі гуманізації історичних знань щоразу потужну роль відіграють джерела особового походження – щоденники, спогади, автобіографічні нариси і, звісно, листи. Останні, можливо, є найбільш цінними з огляду на те, що їх писали адресанти по «гарячих слідах» подій; епістоли передавали найважливіші елементи емоційного стану авторів, їхні безпосередні думки та судження. Важливою особливістю листів є також те, що їх (на відміну від спогадів) писали для конкретного адресата або для якоїсь цільової мікроаудиторії (батьків, дружин, дітей, найближчих товаришів), відтак із них ми можемо дізнатися, яку саме інформацію автор вважав за доцільне висловити насамперед у листі до того чи іншого адресата, на чому акцентувати увагу, що «покрити» мовчанкою.

На жаль, листи є тими документами, які нечасто публікуються (зважаючи на приватність спілкування), а ще рідше зберігаються якимось цілісним документальним комплексом, окремим пластом. Якщо таке й трапляється, то це здебільшого листування однієї людини за певний період часу. Тож особливої ваги набувають цілі епістолярні пласти, які походять з однієї території, з одного хронологічного проміжку, але мають різне авторство. Вони стають певним «суспільним зрізом» думок, висловлених абсолютно різними людьми стосовно схожих життєвих обставин. Уведення до наукового обігу таких епістолярних колекцій – подія небуденна, вона заслуговує уваги та вдячності з боку громадськості.

Наприкінці 2012 р. спільними зусиллями співробітників Меморіального комплексу «Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років»

та Інституту історії України НАН України світ побачила унікальна книжка – науково-документальне видання «Непрочитані листи 1941-го...: дослідження, документи, свідчення». Основою для створення книги стала колекція листів радянських військовослужбовців і цивільних громадян із фантастичною долею. 10 липня 1941 р., коли війська Вермахту захопили Кам'янець-Подільський, до їхніх рук потрапили сотні невідправлених листів, що зберігалися на міській пошті. Зацікавлені «трофеєм», чиновники німецьких поштових служб розпочали цілеспрямований пошук листів в інших містах і на залізничних станціях. Так, зрештою, була сформована колекція з 1 208 листів, яка, на думку німецьких службовців, відображала настрої радянського населення в червні – липні 1941 р. Як цінне історичне й пропагандистське джерело, листи були відправлені до Райху й після війни осіли в Поштовому музеї Відня. У 2009 р. були повернуті в Україну й наступного року передані до Меморіального комплексу.

Співробітники Меморіалу провели копітку роботу з вивчення, фондування та перекладів отриманих документів (чимало листів були написані татарською, грузинською, німецькою та іншими мовами), а також створили фотодокументальну виставку. Але, що найголовніше, після наполегливої пошукової роботи музейникам удалося відшукати десятки родичів тих, хто відправляв листи в далекому 1941 р., і вручити їм кореспонденцію (нерідко – останню вісточку) від давно зниклих батьків, братів, сестер, дідусів і бабусь.

Грандіозна за своїми масштабами та значенням робота співробітників Меморіального комплексу лягла в основу науково-документального видання. Книга складається з двох великих блоків – наукового та документального. Науковий компонент охоплює розвідки й дослідження таких знаних учених і музейників-практиків, як Любов Легасова, Олександр Лисенко, Надія Смолярчук, Володимир Сімперович, Світлана Даценко, Тетяна Погоріла та Ярослава Пасічко, котрі «непрочитані листи» аналізують як історичне джерело, музейний предмет. У роботах науковців характеризується система функціонування польової пошти в 1941 р., розкривається поведінка людини в екстремальних умовах, розглядається побут радянської спільноти крізь призму епістолярних джерел.

Друга частина «Документи та матеріали» містить коротку характеристику всіх 1 208 листів, витяги й цитати з найбільш інформативних частин епістолярій, відомості про те, чи віднайдено адресатів і чи передано їм копії листів.

Слід зауважити, що навіть короткі анотації й цитати з документів, на яких зазначені шифри, що свідчать про зберігання матеріалів у фондах Меморіального комплексу, перетворюють цей оригінальний масив джерел на доступний для вчених документальний інформатив. Уже побіжний погляд на листи переконує, що більшість авторів переймалися насамперед побутовими проблемами своїх родин, які залишалися в тилу, намагалися їх утішити, допомогти матеріально (грошима) чи морально підтримати. Отже, оприлюднений джерельний комплекс стане в пригоді насамперед тим ученим, які працюють у царині вивчення історії повсякденності та настроїв населення в період війни.

Емоційно забарвленим є той розділ науково-документального видання, у якому продемонстровані фотографії адресантів або їхніх родичів, котрі через сім десятиліть отримували листи з минулого. Непідробні переживання, зацікавленість, розгубленість та несподівана радість відверто проглядаються зі світлин, уміщених в окремому тематичному блоці книжки.

На окрему позитивну оцінку заслуговує також сумлінно виконаний науковий апарат видання. Перелік опублікованих документів, іменний, географічний і тематичний покажчики не лише спрощують користування книжкою, а й суттєво доповнюють її основний зміст.

Насамкінець хотілося б щиро привітати колег із Меморіального комплексу, а також Інституту історії України з виходом у світ цінної та корисної праці, адресатами якої будуть не лише родичі тих, хто не отримав кореспонденцію в 1941 р., а й тисячі вітчизняних та зарубіжних дослідників, перед якими відкрилися нові горизонти джерелознавчих пластів.